

PRACTICA FILOSOFICĂ ÎN „AGORA CONTEMPORANĂ” – MEDIUL ONLINE

VASILE HAȚEGAN
Universitatea de Vest, Timișoara

The philosophical practice in „contemporary agora” – the online environment.

Philosophy has the tendency to return between people, through own practice, in service of the persons and the community, in the various forms of action, from the counseling of the person, to the facilitation for the groups or to the organizational consulting, which can be achieved with the help of information technology, allowing the online connection of a practitioner with the beneficiaries of the philosophical practice. There is a migration of the meeting place of philosophy with people and their life, from the “Agora” used by the philosophers of antiquity to the “contemporary Agora”, also represented by the online environment, considered to be a real support that allows the implementation of the philosophy, in the all forms of philosophical practice. This online process can be performed by philosophers practitioners or specialists in philosophical counseling, who in addition to specialized training, they acquire new communication skills specific to the online environment, for successfully carrying out a philosophical practice process in the online environment. This new orientation can be a good option for all practitioners to improve their practice in online system, adapted for the specific conditions and to protect the life of all participants, needed in this pandemic crisis, specially when the peoples need more support from all specialists in counseling or therapy.

Keywords: philosophical practice; online environment; philosophical counseling; online communication

INTRODUCERE

Lucrarea își propune să caute argumente pro sau contra, alături de un răspuns la întrebarea dacă mediul online poate fi exprimat a fi o „agora contemporană”, locul virtual în care practicienii ai filosofiei sau specialiștii în consilierea filosofică să se poată manifesta activ, în folosul oamenilor sau al organizațiilor și comunităților în care aceștia activează? Întrebarea este mai mult decât stringentă, ca urmare a situației speciale de urgență cu care se confruntă omenirea în prezent, prin măsurile de izolare la care sunt supuși oamenii, în lupta lor pentru combaterea unei pandemii cu care umanitatea se confruntă.

Filosofia aplicată la distanță nu este o noutate a vremurilor contemporane, ea a avut unele forme specifice încă din Antichitate, când, pe lângă agora specifică în care filosofii obișnuiau să se întâlnească cu oamenii, așa cum o făcea frecvent Socrate,

remarcăm pe filosoful antic Seneca, care se încadrează în cadrul specific unei comunicări actuale la distanță, și ne referim la scrisorile sale adresate lui Lucilius, adunate în lucrarea *Epistulae morales ad Lucilium*¹, scrisori ce conțin sfaturi ale filosofului și care pot fi asimilate cu forme ale practicii filosofice actuale.

Modul de comunicare contemporan a evoluat mult, iar scrisorile de odinioară, care erau scrise de mână și expediate unei persoane prin intermediul unui serviciu poștal, sunt acum înlocuite de scrisorile realizate în format electronic, ce sunt trimise prin intermediul internetului sub forma unui serviciu de email sau mai recent și prin intermediul altor servicii de mesagerie electronică specifice altor rețele sociale de media. Filosofia are acum tendința de a reveni cu ajutorul practicii sale printre oameni, ea fiind pusă în practică sub diverse forme cum ar fi: consilierea persoanei, practici filosofice destinate grupurilor sau consultanța filosofică aplicată în organizații.

Toate aceste modalități de practică filosofică pot fi realizate acum și cu ajutorul tehnologiei informației, prin utilizarea unui calculator sau alt dispozitiv similar care să permită conexiunea online a unui practician cu beneficiarii practicii sale filosofice. Prin această tendință are loc o schimbare a locului de întâlnire a practicianului cu subiectul practicii sale, iar noua locație virtuală poate fi numită generic „agora contemporană”, fiind reprezentată de mediul online care face astfel posibilă practica filosofică. Această nouă orientare este utilă mai mult decât oricând, fiind o opțiune pentru toți practicienii de a-și dezvolta practica în sistem online, adaptată astfel condițiilor specifice, cu scopul de a proteja viața tuturor participanților, condiție necesară în această criză pandemică cu care se confruntă umanitatea, mai ales acum când oamenii au nevoie de un sprijin imediat din partea tuturor specialiștilor în consiliere sau psihoterapie, când fiecare persoană este supusă unor condiții noi de viață, care implică o adaptare rapidă a fiecăruia.

IMPORTANȚA COMUNICĂRII ÎN VIAȚA SOCIALĂ A PERSOANEI

Pornind de la definiția socială a omului, acesta fiind o ființă de tip dialogal, care utilizează dialogul ca o formă principală de comunicare interumană, am evidențiat importanța și rolul pe care îl are comunicarea în cadrul practicii filosofice², oprindu-ne în special asupra dialogului, care are rolul determinant în realizarea unor bune practici, în domenii în care filosofia își găsește aplicarea, prin practica de consiliere filosofică bazată pe dialog, ca principala formă de comunicare a părților.

Dar nu în ultimul rând, subliniem din nou faptul că facilitarea filosofiei în viața persoanei presupune și facilitarea comunicării acesteia cu ea însăși sau cu alții, prin schimbarea viziunii despre lume și viață, prin deprinderea de a filosofa singur, ca urmare a unui proces inițiat de un practician în consilierea filosofică

¹ Seneca, *Scrisori către Lucilius*, vol. 1–2, Editura Seneca Lucius Annaeus, București, 2013.

² Vasile Hațegan, *Forme ale comunicării în practica filosofică*, Eikon, București, 2020.

sau a unui filosof devenit practician, care se dedică oamenilor și filosofiei deopotrivă, și care preia rolul unui depozitar de înțelepciune, pe care încearcă să o împărtășească în acest mod aplicat, cu alți oameni³.

Evidențiem astfel faptul că omul, din Antichitate până în prezent, pe lângă caracterul său profund social, manifestat pe tot parcursul evoluției sale, este și comunicativ, fiind înclinat spre dialog, ca principală formă de comunicare interumană, care îl definește a fi *homo communicans*.

Odată cu nevoia de a comunica, omul a fost preocupat pentru a îmbunătăți comunicarea sa în diverse moduri, el apelând la tehnică ca un factor de progres care să faciliteze această nevoie. Un semnal de avertizare a fost dat încă din secolul trecut de filosoful german Martin Heidegger, care într-un interviu publicat în anul 1969, în jurnalul *L'Express*, atunci când se referea la esența tehnicii, avertiza asupra unor capcane ale acesteia, exprimate de filosof ca o temere, exprimată astfel: „Poate că tehnica nu este ceva neutral. Este adevărat când credem că este ceva natural, când rămânem păcăliți în derizoriul ei”⁴, și continuă afirmând că „Omul este azi abandonat ameteților, de sine făurite”, făcând o trimitere și la filosoful german Herbert Marcuse, pentru a sublinia tendința de dominație a tehnicii în viața umanității.

Revenind la prezent, ne oprim asupra unei analize făcută de teologul francez Jean Claude Larchet, care a studiat efectele internetului în viața omului, asemănându-le cu adevărate boli generate de noile media⁵, lucrarea fiind tradusă în limba română cu un titlu care sugerează ideea unei captivități, și în care se referea la genul numit *homo communicans*, pentru care comunicarea în încercarea de a răspunde unei nevoi devine mai importantă decât conținutul ei, menționând că „este important și vital să comunici, nu contează ce și cui”⁶. Autorul citat face referire și la un al doilea tip de om, numit de el *homo connecticus*, afirmând că acesta, cu ajutorul tehnologiei oferite de internet, depășește unele limite de spațiu și timp manifestate anterior în comunicarea umanității, fapt ce goleşte de conținut mesajul transmis, prin reducerea și depersonalizarea lui, exemplificând acest aspect prin unele cazuri analizate, cum ar fi trecerea de la scrisori la email și mai târziu la mesajele telefonice sau la rețelele de social media. Acest fapt, spune autorul, poate duce la o sărăcire calitativă a relațiilor interpersonale, cu implicații majore asupra vieții personale, arătând că: „*Homo connecticus* ajunge astfel să-și încredințeze acestor Big Data (colecțiile de date ale marilor corporații care gestionează noile media) o parte tot mai mare din viața sa cotidiană, nu doar aspectele sale materiale, ci și în cele culturale”⁷. Utilizând un extras din alegoria peșterii din opera lui Platon, același autor indică metaforic care este expresia lumii virtuale, privită sub forma unei înstrăinări duble,

³ *Ibidem*, p. 114.

⁴ Apud Horacio Potel, „Heidegger en castellano”, în *Trei dialoguri cu Heidegger*, traducere de Victor Știr, Mesagerul, Bistrița, 2007, p. 12.

⁵ Jean-Claude Larchet, *Malades des nouveaux medias*, L’Edition de Cerf, Paris, 2016.

⁶ Idem, *Captivi în internet*, Sophia, București, 2018, p. 118.

⁷ *Ibidem*, p. 40.

el precizând că: „Platon demasca aici înstrăinarea de lumea sensibilă, pe care el o privea ca pe o umbră a lumii inteligibile. Or, lumea virtuală este o înstrăinare încă și mai mare, o înstrăinare la pătrat, de vreme ce ea nu oferă decât umbra unei umbre”⁸. Larchet rămâne un radical atunci când scrie despre noile mijloace de comunicare ca fiind obstacole ale acesteia și care, spune el, prin lipsa lor de conținut și crearea unor relații virtuale pot conduce la restrângerea vieții comunitare a persoanei, conducând la crearea unui nou tip de individualism, el referindu-se la efectele asupra fizicului, prin modificările de produse de digitalizare, indicând comportamente compulsive ce pot genera adicții, cu efecte asupra evoluției psihice și spirituale a persoanei.

ASPECTE DIN ISTORIOGRAFIA CONSILIERII FILOSOFICE APLICATE ONLINE

Prezentăm în continuare câteva repere istoriografice pornind de la abordarea anterioară a temei, în care am prezentat succint câteva modalități de consiliere filosofică aplicate de practicieni la distanță⁹, care au fost derulate inițial prin intermediul unei legături telefonice, iar mai târziu cu ajutorul unei conexiuni online, referindu-ne în special la practiciana Shlomit Schuster din Israel, care în anul 1999 a deschis o linie telefonică pentru oamenii interesați de practica sa, și care a concluzionat mai târziu asupra necesității introducerii imaginii persoanei în comunicarea online, în scopul de a îmbunătăți astfel comunicarea.

În cadrul aceluiași încercări de comunicare la distanță, canadianul Peter Raabe relatează în anul 2002 despre practica sa filosofică derulată prin intermediul unui serviciu de email, el arătând atât beneficiile, cât și deficiențele acestui tip de comunicare online, rezultate din practica sa. Practicianul prezintă în lucrarea sa și câteva din subiectele abordate pe email cu subiecții săi, redând conținutul unor astfel de scrisori, scrise în cadrul unor teme diverse, privind: decizii de carieră, spiritualitate și religie, credințe proprii, dileme existențiale, determinism, sinucidere, furie, consolare, anxietate socială și etica în afaceri¹⁰. Unul din dezavantajele acestui mod de lucru remarcat de practician este dat de timpul mare de așteptare a unui răspuns, fapt ce poate crea ambelor părți stări de frustrare, urmat de limitarea comunicării doar la mesajul redactat și expediat celuilalt, sens în care se reduce posibilitatea unui dialog real, cu efecte imediate asupra persoanei consiliate. Comunicarea prin email are și beneficii, oferind siguranță în exprimarea unor trăiri sau argumente, manifestate mai ales în cazuri suicidale, unde subiectul evită confruntarea directă cu un specialist. În același context, Raabe identifică o fisură

⁸ *Ibidem*, p. 220.

⁹ Vasile Hațegan, *Consilierea filosofică: de la practică la profesie*, Ars Docendi, București, 2018, p. 167–169.

¹⁰ Peter Raabe, *Issues in philosophical counseling*, Praeger, Westport, 2002, p. 39–55.

referitoare la protecția clientului, prin apariția în mediul online a unor specialiști mai puțin calificați, care, sub protecția anonimatului oferit de noul tip de comunicare, își pot promova serviciile fără a avea o confirmare a practicii lor.

Credem că această temere manifestată de practician poate fi diminuată în prezent prin faptul că în tot mai multe țări s-au înființat asociații profesionale care, pe lângă faptul că certifică pregătirea profesională, veghează și la buna desfășurare a activității membrilor prin asumarea unor norme de etică profesională ce pot fi consultate de beneficiarii serviciului profesional, conducând astfel la crearea unei reputații a profesiei de consilier filosofic. Atunci când se referă la avantajele oferite de acest tip de consiliere, Peter Raabe evidențiază aspectul reducerii costurilor generate de realizarea serviciului, precum și posibilitatea oferită de noul mod de abordare a practicii, acela de a comunica la distanță cu clientul, fapt ce va amplifica posibilitatea de a atrage noi persoane, care pot beneficia de consilierea filosofică acordată online.

O abordare similară au avut-o și primii practicieni americani, unul din ei fiind profesorul Lou Marinoff, care relatează în manualul său de practică filosofică despre conjunctura în care a devenit consilier filosofic¹¹, întâmplare datorată în urma unor apeluri telefonice primite la Centrul canadian de etica afacerii și profesiei (CBPENET) unde activa ca moderator și unde publicul suna cerând să vorbească cu un filosof, ca urmare a dezbaterilor publice lansate de specialiștii centrului. Serviciul telefonic oferit era de tip *pro bono publico*, fiind susținut de specialiștii și colaboratorii cu pregătire în filosofie și etică ai centrului canadian amintit, fapt considerat a fi una din premisele apariției practicii filosofice pe continentul american, fiind prezentate într-o lucrare anterioară¹².

Mult mai târziu, un alt american, Ran Lahav, prezintă un concept novativ, cel a tovarășiei filosofice realizate prin intermediul portalului de internet numit *Proiectul Agora*¹³, care este dezvoltat în prezent în șapte limbi de circulație internațională, portal care funcționează diferit față de forumul clasic de discuții online, fiind un forum destinat întâlnirilor online de grup, desfășurate săptămânal sub coordonarea unui practician numit facilitator de grup. Primele asemenea întâlniri au fost efectuate de practicianul Ran Lahav prin intermediul aplicației *Skype*, iar ulterior în cadrul platformei amintite, unde participanții, pe baza unor exerciții meditative, pot dezvolta un proces contemplativ asupra unui text filosofic propus de facilitator, în sensul că toți vor rezona cu ideea filosofică, generând așa numita *camaraderie filosofică*, conceptul fiind descris pe larg în cartea sa cu același titlu¹⁴.

¹¹ Lou Marinoff, *Philosophical practice*, Academic Press, San Diego, 2002, p. 68–71.

¹² Vasile Hațegan, „Premise ale practicii filosofice pe continentul nord-american”, în *Revista de Filosofie*, Institutul de Filosofie al Academiei Române, București, tomul LXV nr. 2, 2019, p. 245–257.

¹³ <https://philopractice.org/web/>

¹⁴ Ran Lahav, *Handbook of Philosophical Companionship*, Loyev, Vermont, 2016.

Revenim la Peter Raabe, care, deși a dezvoltat inițial un serviciu de email pentru clienții săi, a ajuns la aceeași concluzie, aceea că serviciul său de consiliere poate fi dezvoltat prin utilizarea unor conexiuni audio-video, fapt ce îl va ajuta să depășească rigoarea și concizia unui comunicări prin email, derulată cu clientul său¹⁵. Observăm astfel că are loc o trecere la un alt tip de comunicare, prin utilizarea aplicațiilor online care transmit imaginea persoanei, această mișcare fiind susținută și de alți practicieni ai filosofiei, unul fiind britanicul Tim LeBon, sau Shlomit Schuster, inițiatora unei linii telefonice specializate pentru a comunica cu clienții săi.

O formă combinată de comunicare care face trecerea spre o practică în mediul online o găsim în Italia¹⁶, unde un Laborator de Filosofie Practică a propus un așa numit „grup de ascultare”, derulat prin intermediul rețelei sociale Facebook; sau prin intermediul altor adrese de internet, care au la bază formule mixte de lucru, bazate pe servicii de email și de mesagerie online, care presupun o corespondență inițială pe email de minim șase mesaje, urmate de două întâlniri online prin video-conferință; toate aceste sesiuni de lucru între practician și client au loc pe durata a două săptămâni.

În România, nominalizăm cu o primă abordare în această direcție, pe profesorul de filosofie Sandu Frunză, care a lansat un serviciu online de consiliere filosofică numit generic „Dialoguri online”, fiind prezentat ca o extensie în cadrul paginii sale de internet¹⁷ care a fost inițial dezvoltată sub forma unui blog personal, incluzând unele mesaje despre practica filosofică. Platforma de tip blog este utilizată în prezent de practician și pentru programarea unor sesiuni de practică filosofică desfășurate online, cu persoane aflate în diverse locații, care au astfel posibilitatea de a beneficia de un serviciu specializat, oferit acum și la distanță, prin intermediul unei conexiuni online, evitând astfel o deplasare în orașul în care se află practicianul filosofic.

DESPRE BENEFICIILE UNEI SESIUNI ONLINE

Dacă ne referim la persoana consiliată, trebuie să avem în atenție un prim beneficiu, acela al accesibilității serviciului și pentru persoane ce locuiesc în altă localitate, diferită de cea în care se află specialistul, realizându-se astfel o procedură de practică la distanță, similară unei întâlniri față în față a participanților din cadrul unui proces de consiliere filosofică. Confidențialitatea sesiunii este de asemenea asigurată în cadrul acestei forme de practică la distanță, prin condițiile oferite de procedura de comunicare online, în care interferențele altor persoane pot fi eliminate, prin gradul de securitate oferit de platforma online utilizată de specialistul practician.

¹⁵ Peter Raabe, *op. cit.*, p. 40.

¹⁶ Edoardo Giusti *et. al*, *Il counseling filosofico. La saggezza in pratica*, Sovera, Roma, 2012, p. 375–376.

¹⁷ <https://sandufrunza.ro/dialoguri-online/>

Costurile legate de deplasarea persoanei la întâlnirea cu specialistul practician sunt astfel evitate, fapt ce implică și realizarea unor economii reale, ce pot fi reinvestite pentru participarea persoanei la ședințe viitoare. Starea de confort și de siguranță, generată prin rămânerea persoanei consiliate în mediul familiar sau personal, poate influența depășirea unor emoții de început, cauzate de întâlnirea sa cu practicianul, sau poate genera anumite dezvoltări personale legate de tema supusă consilierii, care poate la o întâlnire față în față ar fi fost mai greu de evitat. Empatia între participanții la procesul de practică filosofică poate fi realizată prin comunicarea ce are loc între aceștia, cu ajutorul unei conexiuni video, în care părțile se află față în față prin intermediul unui terminal care oferă aceste facilități de comunicare audio și video deopotrivă (poate fi un calculator, telefon, tabletă sau alt dispozitiv specializat în acest tip de comunicare).

Dacă privim din punctul de vedere al practicianului, putem identifica pentru acesta unele beneficii prin efectuarea practicii prin platforme online de comunicare, în sensul în care această formă de comunicare îi va da posibilitatea eliminării impedimentelor legate de locația în care se află părțile, lărgind astfel posibilitatea de a oferi servicii unui număr mai mare de persoane, care pot beneficia astfel de o sesiune de practică, cu ajutorul facilităților oferite de tehnologie, și care aduc specialistul mai aproape de beneficiarul practicii sale.

Mediul online devine astfel locul de întâlnire virtual, unde fiecare parte se află în zona sa confort, și care cu ajutorul comunicației online poate realiza eficient împreună o sesiune de consiliere filosofică, în condiții aproape identice uneia în care părțile sunt față în față. Este important totuși a se avea în vedere asigurarea unor condiții similare unui cabinet de practică, în ambele locații ale părților, reflectate prin condițiile de siguranță a persoanei, prin asigurarea liniștii necesare derulării procesului, dar și de menținerea optimă a conexiunii online pe toată durata sesiunii de practică. Acest mod de realizare a practicii filosofice la distanță reduce substanțial cheltuielile ocazionate cu întreținerea unui cabinet de lucru și dă o oarecare mobilitate practicianului de a utiliza spații proprii și familiare sau de a oferi serviciile sale și din alte locații, neutre, atunci când condițiile o impun.

Un alt beneficiu major este dat de protecția ambelor părți față de situațiile cauzate de anumite intemperii ale vremii, care pot îngreuna uneori deplasarea la un cabinet, dar și de situații excepționale, cum sunt epidemiile sezoniere, care pot fi un factor de risc pentru fiecare participant, iar un cabinet virtual, realizat prin intermediul unei platforme online, poate elimina din start aceste riscuri, care pot deveni uneori majore sau chiar împiedica realizarea procesului de consiliere, atât de necesar persoanei care solicită întâlnirea cu un specialist sau practician în filosofie.

Cerința majoră pentru o practică online de succes este dată în primul rând de acceptarea de către ambii participanți a modului de comunicare online convenit, dar și de deținerea unor abilități și cunoștințe minime necesare derulării procesului de consiliere prin intermediul unei platforme online specifice.

CRITICI ASUPRA COMUNICĂRII ÎN MEDIUL ONLINE

Pentru a aduce în discuție unele critici referitoare la comunicarea în mediul online, ne vom referi la cartea publicată recent cu titlul sugestiv: *Like*¹⁸, care face referire la filosofia vieții sociale, specifică rețelelor sociale prezente în mediul online. Astfel, autoarea Anna Pettene surprinde câteva ipostaze ale persoanelor prezente pe o rețea de socializare, pornind de la întrebarea clasică pe care fiecare ne-o punem, de: *Cine suntem?* Iar răspunsul său este detaliat pentru fiecare tipologie găsită, care, deși sunt prezentate amestecat, putem totuși distinge două direcții, pentru a scoate în evidență unele aspecte favorabile și alta despre caracteristici contrare, care arată adevărata față a unei rețele virtuale. În prima direcție, autoarea întâlnește prezența unor persoane caracterizate a fi „umane”, sensibile, politicoase, care prezintă lucruri frumoase sau vorbesc despre starea de bine, pe când în a doua direcție, Pettene aduce în atenție alte tipuri de persoane, pe care le prezintă cu ajutorul unor expresii sau metafore, cum ar fi: zdrobitori de spirit, distribuitori de ură, monotematici, pânditori de la distanță, justițiabili, vânători de *like*-uri, lachei, cei cu două fețe, corectoare automate, cei care regretă un *like*, cei care râd de alții, cei care caută, cei care vin și pleacă, cei care nu stau în fața altuia, cei care nu privesc lumea, ci doar o postează și cei care se iubesc pe ei înșiși¹⁹. Autoarea cărții concluzionează, prin studiul său asupra unei rețele sociale des utilizate de oamenii din jurul său, că „Facebook s-a născut pentru a îmbunătăți lumea: dar cineva a folosit asta pentru a o agrava”²⁰, motiv pentru care afirmă la final că rețelele de socializare trebuie utilizate cu grijă, evitând astfel o dilemă creată artificial, *de a fi sau a nu fi social*, ea pornind de la afirmația des întâlnită în societatea contemporană, aceea că „Dacă nu ești social, nu ești”²¹.

Intervenim asupra argumentelor prezentate, dar fără ne plasa în favoarea uneia din părți, și sugerăm eliminarea dilemei de mai sus, prin îndemnul ce îl lansăm către practicieni, de a se implica activ pentru sprijinirea unei persoane să facă trecerea de la virtual la real, fără a cădea în capcana argumentelor pro sau contra, acum cu ajutorul filosofiei puse în practică, al consilierii filosofice.

În aceeași direcție, filosoful contemporan Stefano Scrima pornește de la celebrul dicton al lui Descartes, *Cogito ergo sum*, având o abordare critică asupra schimbărilor produse de mediul digital asupra umanității, sens în care filosoful schimbă simbolic dictonul în forma *Opino, ergo sum*, bazându-se și pe libertatea omului de a exprima opinii, care sunt distribuite rapid cu ajutorul tehnologiei, aceasta fiind o facilitate oferită implicit de mediu digital. În acest context, filosoful apelează la filosofie pentru investiga schimbarea produsă de rețelele media, pe care le consideră a fi adevărate maladii ale spiritului, definite de autor a fi: „ignoranța (în sensul de a nu

¹⁸ Anna Pettene, *Like. Filosofia della vita social*, Il Melangolo, Genova, 2019.

¹⁹ *Ibidem*, p. 17–59.

²⁰ *Ibidem*, p. 15.

²¹ *Ibidem*, p. 85

ști) și prostia (în sensul de a nu recunoaște că nu știi)²², și care generează o întrebare firească pe care autorul și-o pune: *Cum să ne apărăm de noi înșine?* La întrebarea formulată, Scrima are și un răspuns, materializat prin prezentarea unui decalog care ne poate ajuta, spune el, „pentru a nu fi prins în plasă” de rețelele media, referindu-se la Facebook, iar decalogul său conține instrucțiuni filosofice preluate din scrierile unor filosofi, din care autorul preia unele citate, argumentând astfel sensul fiecărei idei ce poate fi utilizată în practica filosofică pentru a sprijini desprinderea din rețea, cerință exprimată de aceasta forma imperativă: „Oprțiți Facebook, vreau să cobor!”²³. Decalogul propus de Scrima conține așa-numite de el a fi *instrucțiuni*, fiind preluate din operele unor filosofi cunoscuți, și exprimate de autor sub forma unor îndemnuri, astfel: „privește întâi la tine” (Gracian Baltasar), „gândește încet” (Roussseau), „fii tu însuși” (E.A. Poe), „nu reacționa” (Nietzsche), „informează-te” (Gracian), „să știi să ascuți” (Gracian), „să știi a nu asculta” (Jean Paul), „să știi să taci” (Dinouart), „nu dori plăcere cu forța” (Galieni), „gândește mai încet” (Ortega y Gasset)²⁴. În același context și având în vedere discursul despre servitutea voluntară prezentat cu secole în urmă de Etienne de la Boetie, autorul italian transpune conceptul acestuia în prezent, întrebându-se dacă mediul digital va marca prin efectele sale o limitare a libertății persoanei, manifestată printr-o anume dependență ce poate fi observată în comportamentul uman, prin preocuparea persoanei de a se menține conectat la un flux informațional găzduit de rețelele sociale virtuale.

Dar să nu uităm că unul din titanii filosofiei antice, Socrate, a fost cel care își atribuia deseori postura unui ignorant, afirmând că nu știe nimic, pentru a provoca dialogul cu discipolii săi, iar dialogurile sale din *Alcibiade* arată importanța recunoașterii de sine și dorința de a învăța, aspecte evidențiate de Socrate ca modalități practice de a ajunge la înțelepciune, ele fiind preluate în prezent de către practicienii în consilierea filosofică, care pot acționa cu succes și în domeniul combaterii dependențelor umane, îndeosebi a celor create de rețelele sociale sau internet în general.

În același context, remarcăm pe Cristian Iftode care analizează rețeaua Facebook „ca pe un loc privilegiat, în zilele noastre, pentru scriitura digitală de sine”²⁵ pentru a răspunde la întrebarea formulată în introducerea lucrării sale:

Să fie socializarea pe Facebook ceea ce Foucault denumea „o linie de fugă”, ba chiar un loc propice pentru a dezvolta „contraconduite” ori un focar de rezistență la puterea disciplinară, sau nu este, la urma urmelor, altceva decât un concurs de frumusețe și popularitate, expresie a unui individualism narcisic prevalent în lumea de azi?²⁶

²² Stefano Scrima, *Socrate su Facebook*, Castelvechi, Roma, 2018, p. 8.

²³ *Ibidem*, p.11.

²⁴ *Ibidem*, p. 31–60.

²⁵ Cristian Iftode, „Experiența Facebook: expresivismul digital și cyber-biopoterea”, în *Revista de filosofie*, București, LXIII, 5, 2016, p. 556.

²⁶ *Ibidem*, p. 556–557.

Analiza realizată de profesorul Iftode pornește de la faptul că în prezent comportamentele utilizatorilor de internet s-au schimbat și care, dacă inițial preferau anonimatul prin utilizarea unor identități fictive, trecerea la rețelele sociale virtuale a făcut și trecerea spre o personalizare, prin identificarea utilizatorului, care devine preocupat de așa-numita „scriitura de sine” în scopul de a produce o reactivitate a rețelei sale sociale, manifestată prin „comentarii, postări de orice natură, distribuirii sau aprecieri”²⁷. Remarcăm și în această analiză observația autorului privind beneficiile aduse de aceste practici digitale, în sensul amplificării și al rapidității de comunicare realizate cu ajutorul internetului, caracteristici net superioare față de carnetele de însemnări ale filosofilor sau epistolele din Antichitate, jurnalele, confesiunile și scrisorile scrise de filosofi epocilor următoare.

Percepția autorului asupra noilor tendințe de socializare online îl determină să le considere a fi un *altoi* realizat cu ajutorul tehnologiei, „impresia mea este că scriitura de sine online nu reprezintă altceva decât un *altoi* interesant între componente ținând de vârste istorice anterioare ale «tehnologiei» în cauză”²⁸. Concluziile lucrării evidențiază faptul că rețelele sociale încurajează narcisismul în dauna autenticității și creației persoanei, iar adevărul poate fi prezentat trunchiat, fapt ce poate îndepărta orice rezistență, înlocuind-o cu un conformism social. Cu toate aceste obiecții, Cristian Iftode recomandă ca utilizarea rețelelor sociale să fie făcută pentru promovarea profesională, evitându-se postările referitoare la idei și credințe proprii care ne individualizează și să avem în vedere și posibile dependențe ce pot fi create prin utilizarea în exces a rețelelor online, în detrimentul unei vieți normale, cu prieteni cu care să socializăm efectiv în lumea reală, diferită de lumea virtuală facilitată de mediul online.

CONCLUZII

Consilierea filosofică poate contribui cu succes la dezvoltarea lui *homo digitalis*, evitând astfel a-l transforma în *homo conecticus*, o tipologie care poate produce efecte comportamentale nedorite și care pot îndepărta persoana de rolul ei social, prin așa-numita „captivitate” generată de mediul virtual. Credem că digitalizarea este un salt important al omenirii, dar care trebuie utilizat cu înțelepciune și care poate oferi beneficii reale umanității, prin aplicațiile sale în diverse domenii ale vieții, venind inclusiv și în sprijinul practicienilor filosofiei, care pot utiliza conexiunile online pentru comunicarea cu alte persoane, grupuri sau echipe organizaționale. Astfel, cei din categoriile enunțate pot apela la un consilier, facilitator sau consultant filosofic, pentru a beneficia de sesiuni de lucru specifice practicii filosofice, cu ajutorul comunicării speciale oferite de mediul online.

²⁷ *Ibidem*, p. 559–560.

²⁸ *Ibidem*, p. 564.

Pandemia cu care se confruntă omenirea în anul 2020 este deja o provocare extremă care a impulsionat luarea unor măsuri speciale, ce până acum erau evitate de mulți dintre practicieni, care apreciau doar avantajele oferite de practicile derulate față în față cu persoanele participante. Credem că acesta este momentul mai mult decât oportun pentru ca practicienii să renunțe la tradiție și să se adapteze noilor proceduri de practică ce pot avea loc prin intermediul facilităților oferite de internet, în cadrul unor platforme dedicate tematicii sau cu ajutorul unor conexiuni de comunicare audio-video realizate online între participanții la procesul de consiliere filosofică oferit de aceștia. Utilizarea mijloacelor moderne de comunicare la distanță are și beneficiile la care ne-am referit, în sensul accesibilității oferite unui grup mai mare de persoane, pentru a intra în legătură cu un practician, sub condiția ca persoana să aibă acces la un terminal de comunicare, care îi va facilita întâlnirea cu un specialist din acest domeniu nou, al consilierii filosofice.

Opțiunile de desfășurare a procesului de consiliere nefiind foarte diferite de cele oferite de o întâlnire față în față, comunicarea audio-video poate crea acum condițiile specifice unui dialog față în față, facilitând și empatia participanților, precum și dezvoltarea unor relații interumane, specifice desfășurării în bune condiții a procesului de consiliere oferit de un practician în filosofie.

Putem concluziona că mediul online poate oferi și crea deopotrivă condițiile caracteristice agorei din Antichitate, în care filosoful, devenit și practician specializat în consiliere filosofică, să poată interacționa cu oamenii și prin intermediul unei agore virtuale, oferite de mediul online ca o variantă suplimentară de lucru, ce poate fi utilizată mai ales în situații excepționale, cum este starea pandemică, sau ca un mod de lucru la distanță, variantă care poate deveni o alternativă viabilă și eficientă la clasică întâlnire *in personam*, promovată în prezent ca formă a practicii filosofice.

Susținem aplicarea și dezvoltarea tehnicilor de consiliere filosofică care au la bază dialogul filosofic realizat după modelul socratic, de către toți practicienii și specialiștii care se acționează pentru combaterea unor comportamente adictive ce pot fi generate de digitalizare și care pot avea ca rezultat desprinderea persoanei din mirajul erei digitale în care trăim sau sprijinirea persoanei pentru identificarea unor modalități de comunicare fără efecte secundare de tip adictiv, asigurându-se astfel libertatea persoanei, în toate formele ei.

BIBLIOGRAFIE

- Giusti E. e.a., *Il counseling filosofico. La saggezza in pratica*, Sovera, Roma, 2012, p. 375–376.
Hațegan, V., *Consilierea filosofică: de la practică la profesie*, Ars Docendi, București, 2018, p. 167–169.
Hațegan, V., „Premise ale practicii filosofice pe continentul nord-american”, în *Revista de Filosofie*, Institutul de Filosofie al Academiei Române, București, tomul LXV, nr. 2, 2019, p. 245–257.
Hațegan, V., *Forme ale comunicării în practica filosofică*, Eikon, București, 2020.
Îftode, C., „Experiența Facebook: expresivismul digital și cyber-biopoterea”, în *Revista de filosofie*, București, LXIII, 5, 2016, p. 555–570.
Lahav, R., *Handbook of Philosophical Companionship*, Loyev, Vermont, 2016.

- Larchet, J.C., *Malades des nouveaux medias*, L'Edition de Cerf, Paris, 2016.
- Larchet, J.C., *Captivi în internet*, Sophia, București, 2018, p. 118.
- Marinoff, L., *Philosophical practice*, Academic Press, San Diego, 2002, p. 68–71.
- Pettene, A., *Like. Filosofia della vita social*, Il Melangolo, Genova, 2019.
- Potel, H., „Heidegger en castellano”, în *Trei dialoguri cu Heidegger*, trad. de Victor Știr, Mesagerul, Bistrița, 2007.
- Raabe, P., *Issues in philosophical counseling*, Praeger, Westport, 2002, p. 39–55.
- Scrima, S., *Socrate su Facebook*, Castelvecchi, Roma, 2018, p. 8.
- Seneca, *Scrisori către Lucilius*, vol. 1–2, Editura Seneca Lucius Annaeus, București, 2013.
- <https://philopractice.org/web/>
- <https://sandufrunza.ro/dialoguri-online/>